

ANTIM IVIREANUL - O FIGURĂ LUMINOASĂ A SPIRITUALITĂȚII MEDIEVALE ROMÂNEȘTI

Agnes Erich

Între vlădicii care au înscris pagini strălucite în istoria tiparului românesc se numără și mitropolitul Țării Românești, Antim Ivireanul. S-a născut în Iveria sau Georgia de azi, în jurul anului 1650, din părinții Ioan și Maria, primind la botez numele de Andrei. Încă din tinerețe a căzut rob la turci, care l-au dus la Istanbul (Constantinopol). Se pare că după ce a scăpat din robie a trăit în preajma Patriarhiei ecumenice, unde a învățat sculptura în lemn, pictura și broderia. În Istanbul a învățat limbile greacă, arabă și turcă și probabil tot acolo s-a și călugărit.

Un capitol încă nedescifrat din viața lui Antim Ivireanul este unde a învățat meșteșugul tiparului, o seamă de cercetători având puncte de vedere diferite cu privire la acest aspect.

O primă categorie de istorici considerau că Antim Ivireanul și-a însușit arta tiparului în afara spațiului românesc. Pentru episcopul Melchisedec al Romanului, Antim era la venirea în țară, un tipograf gata format fiind adus de la Constantinopol de către Brâncoveanu¹. Însușirea artei tiparului la Constantinopol, locul unde se presupune că a trăit Antim Ivireanul până la venirea sa în Țările Române, era destul de greu de susținut deoarece nu exista o imprimărie la acea dată acolo, fiind interzisă, sub amenințarea pedepsei cu moartea, prin hotărârea sultanului Baiazid al II-lea din 1483, reînnoită în 1515 de Selim I, urmașul său.²

Preotul Nicolae Șerbănescu înclina să creadă că Antim a învățat arta tipografică la Moscova sau Kiev³, mai târziu emițând ideea desprinderii acestui meșteșug la Veneția.⁴

Virgil Molin emitea o nouă ipoteza privind inițierea lui Antim la Tbilisi, susținând existența unei tipografii comandate de la Amsterdam de către împăratul Arcil, existând deci toate premisele istorice care să ateste că aici Antim s-ar fi putut forma ca meșter tipograf.⁵

¹ cf. *Didahiile ținute în Mitropolia din București de Antim Ivireanul, mitropolitul Ungrovlahiei 1709 – 1716*, publicate și corectate de Constantin Erbiceanu, cu notițe bibliografice de episcopul Melchisedec. București, 1888, p. XVIII.

² A. Firmin Didot. *Histoire de la typographie*. Paris, 1882, col. 706, apud Doru Badara. *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*. Brăila: Editra Istros, 1998, p. 111.

³ N. Șerbănescu. *Antim Ivireanul tipograf*. În: "Biserica Ortodoxă Română", LXXIV, 1956, nr. 8 – 9, p.694.

⁴ Idem. *Mitropolitul Antim Ivireanul*. În: "Mitropolia Olteniei", XVIII, 1966, p. 772 și 774.

⁵ Virgil Molin. *Unde a învățat Antim Ivireanul meșteșugul de "typarnic"*. În: "Glasul Bisericii", XXV, 1966, nr. 9 – 10, p. 840.

Cea de-a doua categorie de cercetători considerau că Antim Ivireanul a învățat arta tiparului în Țara Românească. Dragoș Morărescu afirmă că Antim își începea ucenicia în Moldova, la Iași pe lângă Mitrofan, fiind adus ca laic de patriarhul Dosithei, în noua tipografie a Patriarhiei Ierusalimului din mănăstirea Cetățuia⁶. Aici va începe colaborarea cu Mitrofan, numele său apărând printre realizatorii lucrării lui Dosoftei, **Viata svinților**.

O altă opinie privind locul în care Antim Ivireanul a deprins meșteșugul tipografic este a lui Nicolae Iorga care afirma că Antim *"învăța meșteșugul tipografic de la Mitrofan în Buzău"*⁷. Cu unele inexactități în această afirmație, Iorga omitea însă amănuntul că Mitrofan a fost numit episcop de Buzău abia la 10 iunie 1691, dată la care Antim lucra în tipografia domnească din București. Ideea că această ucenicie a avut loc la București, în tipografia Domnească, este acceptată de aproape toți cercetătorii problemei.

Indiferent care a fost locul în care Antim a deprins meșteșugul tipografic, importantă va rămâne opera sa în acest domeniu. Privită în liniile ei generale, activitatea tipografică a lui Antim Ivireanul în Țara Românească este împărțită cronologic în mai multe etape.

I. Tipografia Domnească (1691-1694)

La 1688, în Țara Românească funcționa doar o singură tiparniță, cea întemeiată de mitropolitul Varlaam. Era, fără îndoială, o tipografie relativ bine înzestrată, dar Antim Ivireanul va întemeia tipografii noi, va crea o adevărată școală românească cu renume în domeniul artei tipografice, va realiza gravuri și desene, va turna litere noi (arabe, grecești și georgiene), care toate la un loc îl vor impune ca un tipograf recunoscut.

Constantin Brâncoveanu, în cadrul inițiativelor sale de înnoiri culturale, îl va chema în țară pe Antim Ivireanul, care va duce *"până la desăvârșire"* arta tiparului. Acesta va mărturisi în prefața la **Eortologiu grecesc** (tipărit la Snagov în 1701): *"atunci realizăm o astfel de iubire, când ne îndemnăm și ne ajutăm între noi la cele bune și de folos, și la cele trupești, dar mai ales la cele sufletești și mântuitoare, fiecare după putința lui și după capacitatea lui. Deci eu, fiindcă nu am și altă putere spre ajutorarea aproapelui decât am porția tipografiei, n-am lipsit și nu voi lipsi vreodată ca să folosesc, după putința mea, fraților... mei, tipărind deosebite cărți de suflet folositoare și mântuitoare"*.

În 1687 în *"scaunul mitropoliei Bucureștilor"* sau *"în Sfânta și Dumnezeiasca Mitropolie"* își începea activitatea **tipografia domnească**, condusă de Mitrofan, episcop de Huși, materialul tipografic fiind preluat din tipografia mitropoliei, după ce aceasta își încetase activitatea. Fiind numit episcop de Buzău, în vara anului 1691, Mitrofan încredințează conducerea tipografiei ieromonahului Antim, unul din ucenicii săi. Deoarece Mitrofan transferase o parte din utilajul

⁶ D. Morărescu. O nouă ipoteză cu privire la Antim Ivireanul. În: "Cântarea României", IV, 1983, nr. 2, p. 42 *apud* Doru Badara. *op.cit* p. 112.

⁷ N. Iorga. Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688 – 1821). Ediție îngrijită de Barbu Theodorescu. vol. I. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1969, p. 337.

tipografic la Buzău, Antim este nevoit să repună tipografia pe picioare și va turna o nouă literă de rând grecească. În tipografia domnească pe lângă litere arabe, grecești și chirilice existau și litere latine precum și clișee în lemn și aramă cuprinzând compoziții heraldice, portrete și frontispicii.

Între anii 1691 și 1694, Antim Ivireanul a tipărit la București 4 cărți (2 grecești, 1 greco - română și 1 românească). În octombrie 1691 scoate de sub teascuri prima carte: **Învățăturile lui Vasile Macedoneanul către fiul său Leon**⁸, pe care o semnează: *ieromonahul Antim*. Este o traducere a lui Hrisant Notara din greaca veche în neogreacă, fiind în același timp și primul document care atestă prezența lui Antim în Țara Românească. Cu excepția acestei lucrări, celelalte titluri sunt de natură liturgică.

După aproape un an, Antim va da la lumina **Slujbele Sfintei Paraschiva celei Noue și a Sfântului Grigorie Decapolitul**⁹ scrisă în limba greacă, iar în 1693, Antim va tipări în limba greacă și română, o **Evangelhie greco-romana**¹⁰. În anul următor – 1694 – va tipări prima sa carte în limba română, și anume o **Psaltire**¹¹.

II. Tipografia domnească de la Snagov (1696-1701)

Amploarea activității de sprijinire a Ortodoxiei prin intermediul tiparului și diversitatea obiectivelor de atins în desfășurarea acestui proiect: carte pentru creștinii ortodocși din Imperiul Otoman, carte pentru românii din Transilvania ce trebuiau să reziste presiunii prozelitiste a catolicismului și, în sfârșit, dar nu în ultimul rând, carte care să asigure lărgirea accesului lingvistic, au impus o anumită specializare a centrelor tipografice. Din această necesitate se naște și tipografia de la mănăstirea Snagov.

Înființată în cursul anului 1694, prin transferarea de la tipografia domnească din București a unei părți a utilajului tipografic la Snagov, Antim va pune bazele unei mari tipografii cu posibilități de imprimare în mai multe limbi, tipografie independentă de cea bucureșteană.

Venirea lui Antim deschide o pagină nouă în istoria Snagovului. De la cronicarul Radu Popescu aflăm, că, pe timpul lui Șerban Cantacuzino, mănăstirea Snagovului era loc de surghiun pentru cei ce greșeau față de domn. Documentele arată că în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu mănăstirea ajunsese *“la multă lipsă și slăbiciune”*, iar domnitorul n-o putea lăsa în starea de plâns în care se afla. Energia, priceperea și talentele lui Antim erau tot atâtea argumente care aveau să-l determine pe Brâncoveanu să-l mute la Snagov, în speranța că el va fi acela care va reorganiza mănăstirea și va înființa aici un nou centru tipografic, în acest scop luând cu el litera și presa.

În perioada de aproape doi ani scursă de la sosirea lui Antim Ivireanul la Snagov până la apariția primei cărți aici, au fost tăiate sau vărsate în matrițe noi

⁸ B.R.V., Tom I, p. 324-326.

⁹ Ibidem, p. 326-328.

¹⁰ Ibidem, p. 328-335.

¹¹ Ibidem, p. 335-337.

litere arabe, chirilice și grecești, noua tipografie având cel puțin 4 prese și cel puțin 4 case de litere pentru fiecare garnitură de litere.

La Snagov exista și o colecție de plăci xilogravate cu elemente decorative de tipul porților pentru paginile de titlu, frontispiciilor și ornamentelor finale sau portrete de personaje biblice și sfinți. Unele din aceste plăci au fost realizate de Antim Ivireanul și Ioanichie Bakov.

Desfășurând o spornică muncă de tipograf, Antim va da la lumină aici un număr de 14 cărți, dintre care șapte în limba greacă, patru în limba română, una în slavonă, una greco-română și una greco-arabă. Subiectele acestor lucrări sunt destul de variate: cinci sunt cărți de literatură liturgică, trei de literatură dogmatică și unele de literaturi parenetice și didactico-teologice.

Prima tipăritură în limba română ieșită din această tipografie, la 6 februarie 1696 a fost realizată de ucenicul lui Antim, Mihai Istvanovici și poartă titlul **Orânduiala slujbei Sfinților Constantin și Elena**¹². La mai puțin de un an, în ianuarie 1697, Antim tipărea în grecește, un **Antologhion**¹³, cu gravuri totalizând aproximativ 1000 de pagini. Cu scopul de a face înțeles cuvântul Domnului pentru cei ce veneau la biserică, va tipări în românește o **Evanghelie**¹⁴, cu gravuri la 1697. Tot în același an apare de sub teascurile acestei tiparnițe următoarea carte a lui Ioan Cariofil, **Manual despre câteva nedumeriri**¹⁵, prima din lucrările de literatură dogmatică în limba greacă pe care le va imprima Antim. O altă carte grecească tipărită de Antim în acest an la Snagov este a lui George Maiota intitulată **Discurs panegiric despre Împăratul Constantin**¹⁶. Șirul tipăriturilor de la Snagov din anul 1697 se încheie cu o carte slavonească intitulată **Gramatica slavonească**¹⁷, a lui Meletie Smotrițki, în a cărei prefață Antim Ivireanul își etalează cunoștințele filologice.

După o pauză de 2 ani, timp în care ucenicul său Mihai Istvanovici a fost trimis de Constantin Brâncoveanu în Ardeal, Antim va da la lumină, în limba greacă **Mărturisirea credinței ortodoxe și Expunerea despre cele trei virtuți**¹⁸, iar trei luni mai târziu, în aprilie 1699, Antim va tipări o nouă carte românească **Carte sau lumina**¹⁹.

Tipografia domnească de la mănăstirea Snagov a mai fost importantă și pentru faptul că va dezvolta o școală pentru cei ce vroiau să învețe meșteșugul tiparului. Aici se vor forma ucenicii lui Antim, Mihai Istvanovici, Gheorghe Radovici și Dionisie Floru, ei fiind cei care, alături de meșter, vor iniția probabil în

¹² Ibidem, p. 341-343.

¹³ Ibidem, p. 347-349.

¹⁴ Ibidem, p. 343-344.

¹⁵ Ibidem, p. 349-350.

¹⁶ Ibidem, p. 350-351.

¹⁷ Ibidem, p. 351-354.

¹⁸ Ibidem, p. 378-389.

¹⁹ Ibidem, p. 370-372.

meșteșugul tipografiei pe cei ce vor activa la începutul secolului al XVIII-lea în tipografiile din Țările Române.

Activitatea tipografică a lui Antim Ivireanul în Țara Românească în secolul al XVIII-lea s-a desfășurat în mai multe centre tipografice:

- București (1701-1705)
- Râmnic - Tipografia de la episcopia Râmnicului (1705-1707)
- Târgoviște - Tipografia de la Târgoviște (1709-1715)
- București - Tipografia Mitropoliei (1715-1716)
- București - Tipografia de la Mănăstirea Tuturor Sfinților (1716)

Anul 1701 va însemna ultimul an de activitate al lui Antim Ivireanul în tiparnița de la mănăstirea Snagov și primul din cea de-a doua etapă bucureșteană a activității sale ce va dura până în anul 1705.

Aceasta este perioada unei rodnice activități tipografice și artistice, este perioada în care pregătirea sa culturală și teologică s-a dezvoltat ulterior, este perioada în care a căpătat încrederea deplină a domnului, a curții și a tuturor învățaților, greci mai ales, care trăiau în preajma lui Constantin Brâncoveanu.

Din cele 15 cărți imprimate în cei 5 ani de activitate la tipografia domnească din București (1701 – 1705) 11 sunt în limba greacă, apărute sub influența curentului grecesc de la curte, două sunt în limba română, una slavo-română și una greco-arabă. În plan tematic producția tipografică a acestor ani era dominată de literatura panegirică cu tematică religioasă, atribuită fiilor lui Brâncoveanu, precum și de literatura liturgică, fiecare cu câte șase apariții. Va mai apărea câte o lucrare de literatură clasică și dogmatică. Cel mai productiv din cei 5 ani din această a doua perioadă bucureșteană a lui Antim a fost 1703 când va reuși să imprime 6 cărți.

Astfel, în 1701 Antim va tipări o carte grecească a lui Ștefan Brâncoveanu intitulată **Cuvânt panegiric la marele Constantin**²⁰. În același an Antim tipărește tot în grecește, o cuvântare a lui Ștefan, fiul Brâncoveanului, cu titlul **Cuvânt panegiric la martirul Ștefan**²¹.

În anul 1702, se tipărește în grecește o carte despre **Slujba cuvioasei Matrona Hiopolita**²² și o nouă ediție în grecește din **Cuvânt panegiric la martirul Ștefan**²³, și din **Cuvânt panegiric la marele Constantin**²⁴.

Șirul cărților greco-arabe începute de Antim la Snagov, vor continua și la București, tipărindu-se în acest an – 1702 – un **Ceaslov grecesc și arabesc**²⁵.

În 1703 va ieși de sub teascuri și prima ediție din Țara Românească a **Noului Testament**, această carte fiind considerată cea mai elegantă și probabil, cea mai mare reușită tipografică a etapei.²⁶ Pentru lămurirea dreptei credințe Antim va

²⁰ B.R.V., Tom I, p. 419-421.

²¹ Idem, p. 421-422.

²² Idem, p. 440-441.

²³ Idem, p. 441.

²⁴ Ibidem, Tom IV, p. 28.

²⁵ Ibidem, I, 137, p. 442-447 i 539.

²⁶ Ibidem, Tom I, p. 448-450.

tipări în septembrie 1703 o carte în limba greacă, scrisă de Sevastos Trapezuntliu Kimenitul, cu titlul **Învățătura dogmatică a bisericii răsăritene**²⁷.

La cererea lui Auxentie, fost mitropolit al Sofiei și pentru a veni în sprijinul arhierilor, Antim va tipări în decembrie 1703 în limba greacă: **Serviciul sfințirii bisericii**²⁸ și un alt Cuvânt panegiric al lui Ștefan, fiul Brâncoveanului, intitulat **Cuvânt panegiric la adormirea Născătoarei**²⁹, precum și un **Ceaslov slavo-roman**³⁰. De asemenea, pentru a veni în ajutorul credincioșilor, care doreau să audă slujbele în limba lor Antim va tipări în românește, în 1703 un **Acatist**³¹.

În anul 1704, va edita în limba greacă, altă cuvântare a lui Radu Brâncoveanu care poartă titlul **Cuvântare la patima cea mântuitoare**³². Pentru trebuințele școlii de la Sfântul Sava, unde erau prevăzute printre materiile de predare și lucrări ale lui Plutarch, în anul 1704 va tipări în limba greacă **Paralele grecești și romane**³³.

Înainte de a se muta la Râmnic, în 1705 Antim va mai tipări în grecește o carte. privitoare la cinstirea sfinților în mijlocul credincioșilor, **Slujba Sfântului Visarion**³⁴. După alegerea sa în fruntea episcopiei Râmnicului, o primă măsură pe care o va lua Antim este mutarea materialului și utilajului tipografic, "*rodul muncii sale*"³⁵ cum obișnuia să-l numească, de la Snagov la Râmnic. Activitatea lui Antim la Râmnic va juca un rol hotărâtor pentru cultura românească și din punct de vedere al generalizării folosirii limbii române în biserică. Înlocuirea totală și definitivă a limbii slavone se va realiza în cursul secolului al XVIII-lea, meritul cel mai mare revenindu-i, în Țara Românească, mitropolitului Antim, care va traduce în românește principalele cărți de cult, deoarece limbile slavonă și grecească nu erau pe înțelesul poporului. Ocupat cu traducerea cărților capitale de cult dar și de treburile eparhiei, Antim va acorda mai puțin timp tipăririi cărților, munca manuală de imprimare revenindu-i priceputului său ucenic, Mihai Istvanovici. Antim va izbuti să realizeze această reformă la Râmnic, și mai târziu la Târgoviște, unde vor fi tipărite cărțile necesare cultului religios.

În cei 3 ani de activitate ai tipografiei de la episcopia Râmnicului (1705 – 1707), în timpul păstoriei episcopului Antim Ivireanul, de sub teascurile sale vor ieși 10 lucrări: cinci sunt în limba română, trei în limba greacă și două în limbile slavonă și română.

Prima carte scoasă din noua tipografie în limba greacă, rămânând una din cele mai importante tipărituri râmnicene, contribuind mult la stingerea focarelor

²⁷ Idem, p. 450-451.

²⁸ Idem, p. 451-452.

²⁹ Idem, p. 452-453.

³⁰ Idem, I, p. 453.

³¹ Ibidem, Tom IV, p. 28-29.

³² Ibidem, Tom I, p. 457-460.

³³ Idem, p. 460-462.

³⁴ Idem, p. 463.

³⁵ Antim Ivireanul. Predici. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1962, p. 13.

de catolicism, apare în septembrie 1705 cu titlul **Tomul bucuriei**³⁶, despre care Nicolae Șerbănescu spunea că este *“imprimată în condiții tehnice excelente, putând rivaliza cu orice tipăritură ieșită din tiparnițele apusene ale timpului”*.

În același an Antim va da la lumină în românește un **Antologhion**³⁷ denumită și “floarea cuvintelor”. Pentru a veni în ajutorul duhovnicilor, în anul 1705, alcătuieste în limba română **Învățătura pre scurt pentru taina pocăinții**³⁸, cu gravuri, un prețios îndreptar al preoților “în activitatea bisericească”.

Începând din anul 1706, sub supravegherea lui Antim, tipărițiile de la Râmnic vor fi realizate de către ucenicul său, Mihai Istvanovici. Prima carte tipărită, în românește va fi **Slujba Născătoarei de Dumnezeu**³⁹ și tot în același an va tipări va tipări în limba română, pentru nevoile bisericilor românești, un **Molitvenic**⁴⁰, cu gravuri. Continuând șirul cărților de slujbă, tipografia lui Antim va scoate în anul 1706, în limbile slavonă și română un **Octoih**⁴¹. Tot în anul 1706, Mihai Istvanovici, va tipări în limba greacă, lucrarea lui Gheorghe Maiota, **Cuvânt panegiric la patima Domnului**⁴², cu gravuri și cartea lui Radu Brâncoveanu, **Cuvânt panegiric la Sfântul Nicolae**⁴³.

În anul 1707, tipografia de la Râmnic mai scotea de sub teascurile sale traducerea românească a cuvântării lui Gheorghe Maiota la **Patima Domnului** cu același titlu **Cuvânt la patima Domnului**⁴⁴.

În anul 1708 Antim Ivireanul va fi ales pe scaunul mitropolitan, vacant prin moartea mitropolitului Teodosie. Instalat oficial în 22 februarie 1708 în scaunul Bisericii din Țara Românească, printre multiplele griji și responsabilități ce-i reveneau ca mitropolit, Antim se va ocupa de mutarea tipografiei sale de la Episcopia Râmnicului în sediul mitropolitan din Târgoviște.

Aici, sub directă supraveghere a sa, se va desfășura până în 1715, anul mutării tiparniței la București, o intensă activitate pentru concretizarea proiectului de înzestrare a Bisericii cu literatura necesară apărării și întăririi poziției sale, proiect la realizarea căruia mitropolitul Antim Ivireanul avea acum un rol determinant.

După 57 de ani de la apariția ultimei lucrări ce a ieșit de sub teascurile tiparniței din vechea cetate de scaun a Țării Românești, se va înființa o nouă tipografie la **Târgoviște**. Aceasta își începe activitatea în anul 1709 prin transferarea materialului tipografic de la Râmnic.

³⁶ B.R.V., Tom I, p. 463-466; Daniela Poenaru. Contribuții la bibliografia românească veche. Târgoviște: Editura Muzeului Județului Dâmbovița, 1973, p. 173.

³⁷ B.R.V., Tom I, p. 462.

³⁸ Daniela Poenaru. op.cit., p. 11-13.

³⁹ BRV, Tom I, p. 467; IV, p. 219.

⁴⁰ Ibidem, p. 541-543; IV, p. 221.

⁴¹ Ibidem, p. 467-468; IV, p. 221.

⁴² Ibidem, p. 469; IV, p. 221.

⁴³ Ibidem, p. 469; IV, p. 221.

⁴⁴ Ibidem, p. 478-479.

Unul din obiectivele majore ale activității lui Antim a fost continuarea acțiunii de impunere a limbii române ca limbă liturgică. Insistența cu care cărțile tipărite aici au fost editate sau reeditate la scurt interval de timp, demonstrează efortul de impunere a limbii române ca limbă de cult. Noua tiparniță pusă în funcțiune era bine utilată, având 4 prese și 8 case tipografice, precum și garnituri de matrițe.

În tipografia de la Târgoviște (1709 – 1715) se vor imprima 19 lucrări: 12 sunt în limba română, cinci în limba greacă, una în limbile slavonă și română și una trilingvă (slavonă, română și greacă). Subiectele acestor lucrări sunt: literatură, moral filosofice și cărțile de învățătură pentru preoți, literatura dogmatică, de devoțiune personală, didactică, teologică și literatură populară.

O impresionantă realizare tipografică este lucrarea **Serviciul bisericesc (1709)**, tipărită chiar în anul de debut al activității desfășurate în cadrul tipografiei de la Mitropolie.

În luna mai din anul 1710, se tipărea în limba greacă cunoscuta lucrare dogmatică **Panoplia dogmatică**⁴⁵, pentru ca trei luni mai târziu, în septembrie 1710, Mitropolitul Antim să tipărească în grecește **Slujba Sfintei Ecaterina și Proschinatarul sfântului Munte**⁴⁶. Peste alte 3 luni, tipografia de la Târgoviște va edita la 8 noiembrie 1710, în românește, o carte a mitropolitului Antim, tipărită de Gheorghe Radovici, purtând titlul **Învățătura bisericească**⁴⁷. În același an, 1710 se va tipări în românește, sub supravegherea lui Antim, și cu *“osteneala și diortoseala ucenicului sau Gheorghe Radovici”*, o nouă ediție a **Psaltirei**⁴⁸.

În anul 1711, din cauza războiului ruso-turc, încheiat cu pacea de la Stănilești, nu s-a mai tipărit nici o carte, șirul tipăriturilor reluându-se un an mai târziu – 1712 - când Gheorghe Radovici scoate la lumină, în românește un **Octoih**⁴⁹, și tot în românește, cu scopul de a îndemna pe creștini să se roage lui Dumnezeu *“în toate zilele săptămânii pentru folosul sufletelor lor”* o cântăceală intitulată **Rugăciuni în toate zilele săptămânii**⁵⁰.

Mitropolitul Antim va tipări la Târgoviște, în 1713, în românește romanul cu întâmplări fantastice al lui Alexandru Macedon cunoscut sub numele de **Alexandria** (1713)⁵¹.

Pentru a împlini nevoia din ce în ce mai simțită a slujitorilor și credincioșilor români, de a înțelege ceea ce se citește în biserică, Mitropolitul Antim va traduce și va da la tipar în anul 1713 prima liturghie românească din Țara Românească, al cărei titlu este **Liturghie**⁵² și tot în același an va mai ieși la lumină o altă carte românească, tradusă de Antim, pentru nevoile școlilor din București,

⁴⁵ Ibidem, p. 482-483; IV, p. 223.

⁴⁶ Ibidem, p. 481-482; IV, p. 222-223.

⁴⁷ Ibidem., p. 481 și 548-550.

⁴⁸ B.R.V., Tom IV, p. 37-38.

⁴⁹ Ibidem, Tom I, p. 485-486.

⁵⁰ Daniela Poenaru. op.cit., p. 14-16.

⁵¹ B.R.V., Tom I, p. 486-487.

⁵² Ibidem, p. 487.

prin osteneala lui Gheorghe Radovici, **Pilde filosofești**⁵³. Originalul grecesc al acestor pilde, cu titlul **Maxime filosofice**⁵⁴ va fi tipărit tot în anul 1713 ca și **Catavasierul**⁵⁵, iar pentru nevoile bisericilor din țară va tipări în românește un **Molitvenic**⁵⁶.

Observând că unii preoți nu țineau seamă de învățăturile primite în anul 1710, patru ani mai târziu, în anul 1714, Antim va alcătui și tipări în românește lucrarea **Capete de poruncă**⁵⁷. Tot în anul 1714, Gheorghe Radovici tipărea cu binecuvântarea Mitropolitului Antim, în limbile slavonă și română un **Ceaslov**⁵⁸ pentru ca în același an să dea la lumină în românește un **Catavasier**⁵⁹.

Șirul cărților de slujbă continuă și în anul următor – 1715 – când Antim va da la tipar un **Ceaslov**⁶⁰ și un alt **Catavasier**⁶¹. Ultima carte tipărită de Antim la Târgoviște, în martie 1715, în limba greacă, este o lucrare a lui Hrisant, Patriarhul Ierusalimului **Despre oficii, clerici și dregătoriile bisericesti**⁶².

Meșterii tipografi care au lucrat în această perioadă la Târgoviște sunt: Mitrofan Gregoraș, Gheorghe Radovici și ieromonahul Filothei. Se observă continuarea tipăririi de cărți de slujbă religioasă în limba română: **Molitvenice** (1708-1712, 1713), **Psaltire** (1710), **Catavasiere** (1713, 1714), **Octoih** (1712), **Rugăciuni** (1712), **Liturghii** (1713), și două **Ceasloave** (1714, 1715).

În 1715, mitropolitul Antim va muta tipografia de la Târgoviște la București, eveniment despre care există puține date. În această etapă de activare a tipografiei mitropoliei, s-a imprimat o singură carte grecească, de către ieromonahul Dionisie Floru, cu cuprins deosebit de al celor tipărite până atunci, care poartă titlul: **Sfaturi creștine-politice**⁶³. Pe pagina de titlu a acestei cărți, se precizează: “*tipărite . . . în prea sfânta Mitropolie din București*”.

Tot în acest oraș, va mai înființa o nouă tipografie, la mănăstirea ctitorită de el, grecească și chirilică, a **Tuturor Sfinților** (Biserica Antim). Această tipografie, prin statutul mănăstirii de care depindea, demonstrează faptul că biserica și domnia nu mai exercita un monopol dur asupra tipografiilor în Țările Române.

Date privind înființarea acestei tipografii mănăstirești se cunosc din capitolul al XVII-lea: “Învățătura pentru așezământul cinstitei mănăstiri a Tuturor Sfinților, adică Capete 32 între carele să cuprindă toată chiverniseala mănăstirii...”⁶⁴, din 24 aprilie 1713. Rezultă că tipografia era destul de mare,

⁵³ Ibidem, p. 487-489.

⁵⁴ Ibidem, p. 489-492.

⁵⁵ Ibidem, Tom IV, p. 40-41.

⁵⁶ Ibidem, Tom I, p. 551; Daniela Poenaru. op.cit., p. 186.

⁵⁷ Ibidem, Tom I, p. 492-493.

⁵⁸ Ibidem, Tom IV, p. 42.

⁵⁹ Ibidem, p. 41-42.

⁶⁰ Ibidem, Tom I, p. 495-497.

⁶¹ Ibidem, Tom IV, p. 43.

⁶² Ibidem, I, nr. 499-500.

⁶³ B.R.V., Tom I, p. 498-499.

⁶⁴ Antim Ivireanul. Opere. Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempel. București: Editura Minerva, 1972, p. 325 – 346.

cu secții aparte pentru tipărituri în limbile română și grecească, având cel puțin 4 prese, mai multe case și cel puțin 2 garnituri de poansoane sau de matrițe pentru litera de rând.

Două cărți, una grecească, alta românească, **Despre datorii** a lui N. Mavrocordat⁶⁵ și **Slujbele de obște a tuturor Sfinților** ne atrag atenția în această perioadă prin litera lor mai fină, mai nouă, prin ornamentațiile de compoziție tipografică mai variate decât cele din tipografia Mitropoliei. Mitropolitul își exprimase dorința în testamentul lui scris la 20 iulie 1715, de a înființa două tipografii, una grecească și alta românească, pentru folosul obștii și pentru agoniseala casei⁶⁶. Totuși nu se cunosc alte cărți tipărite la Biserica Antim, decât acestea două, iar tipograful este preotul Stoica Iacovici, cu îngrijirea și îndreptarea lui Gheorghe din Trapezunt, profesor la școala domnească din București.

De la Antim Ivireanul ni s-au păstrat și primele știri în ce privește plata meșterilor și ucenicilor tipografi, precum și condițiile lor de angajare și de lucru. În același *Testament* se găsesc, la punctul al 17-lea, următoarele precizări și informații privitoare la istoria tiparului românesc din acea epocă: *"Când vor lucra tipografiile au cea grecească au cea românească, au cu bani străini, au cu banii casei, să aibă a lua tipograful carele va fi, împreună cu feciorii lui câți va avea de lucru, de coală plata lui 3, și să ia și 10 cărți cu hârtia stăpânească și feciorii câte o carte; însă plata coalei să fie taleri 6, ci pre jumătate să ia tipografii simbria lor și pre jumătate să rămâie pe seama casei; și de s-ar strica ceva tipografiei, să fie datoare casa să le dreagă, iar nefiind la mijloc nici lucru de străin, nici al casei, și va vrea tipograful cu cheltuiala lui să tipărească vreo carte, să aibă voie cu știrea egumenului și a episcopilor să tipărească și dincâți bani va lua de pe acea carte, să aibă datorie să dea bisericii al patrulea ban"*.

Din aceste informații se conturează activitatea unei case tipografice impunătoare, care executa comenzi și în care meșterul tipograf angajat de proprietarul tipografiei (în cazul de față, de Mitropolia Țării Românești) lucra cu mai mulți feciori și ucenici și putea angaja lucrări și pe cont propriu cu condiția ca o pătrime din câștig să fie dat bisericii.

În cei 25 de ani în care prezența sa este atestată în Țara Românească, Antim a imprimat personal 38 de cărți din cele 64 care au ieșit de sub teascurile aflate sub conducerea sa. Dintre aceste cărți 30 s-au tipărit în grecește, 24 în românește, una în slavonește, 8 în câte două limbi din care: 5 slavo-române, 2 greco-arabe, una greco-română și una în 3 limbi: greacă, slavonă și română. Observăm faptul semnificativ că în timp ce îndeplinea funcția de episcop de Râmnic și cea de mitropolit al Țării Românești, funcții în virtutea cărora activitatea lui tipografică era definită de el însuși, Antim Ivireanul a tipărit cu precădere cărți în limba română.

⁶⁵ B.R.V., Tom II, p. 1-2.

⁶⁶ Antim Ivireanul. *Predici*. București: s.n., 1915, p. XVIII.

Trebuie să notăm că patru cărți au fost scrise personal, și anume: **Învățătura pe scurt pentru taina pocăinței** (Râmnic, 1705), **Învățătura bisericească la cele trebuincioase și mai de folos pentru învățătura preoților** (Târgoviște, 1710), **Capete de poruncă la toată ceata bisericească** (Târgoviște, 1714) și **Sfătuiri creștine politice către domnitorul Ștefan Cantacuzino**, în grecește (București, 1715). Tot mitropolitului Antim i se datorează ilustrarea tipăriturilor sale cu gravuri, unele din el fiind de o măiestrie deosebită.

După cuprins cărțile lui Antim se grupează în: cărți pentru întărirea ortodoxiei și combaterea calvinismului și a catolicismului, cărți de slujbă bisericească, cărți de îndrumare religioasă și filosofică și cărți populare.

Așadar, mitropolitul Antim Ivireanul și-a pus toate cunoștințele, râvna și priceperea în slujba Bisericii și a credincioșilor români care-l primiseră cu atâta dragoste. Tipograf, autor de lucrări originale, traducător al cărților de slujbă în românește, predicator și păstor de suflete, artist, ctitor de lăcașuri sfinte, sprijinitor al Ortodoxiei și al românilor transilvăneni, Antim Ivireanul rămâne o figură luminoasă a spiritualității medievale românești.

